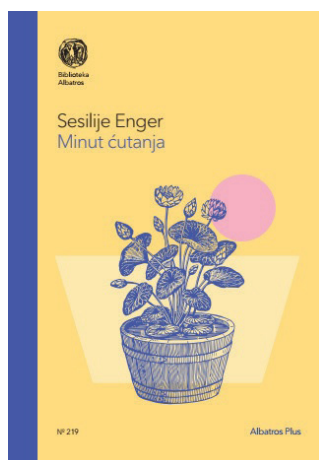

Александра Жежељ Коцић

СИНКОПЕ НА ТРАКАМА ОД СУНЧЕВЕ СВЕТЛОСТИ

(Сесилије Енгер: *Минут ћутања*, превела с норвешког Бојана Максимовић, Ал-батрос плус, Београд, 2024)

*Све сам то ја, исцрпљен, сав од комадића, од одсјаја,
ћрбљесака, сав од случајности, од нераспознајних
разлоја, од смисла који је постојао па се заштурио, и сада
више не знам шта сам у том кршу.
Меша Селимовић, Дервизи и смрти*

„Несхватљиво ми је да сам доспела овде. Седим у кућу собе нашег стана у Варшави. Окружена полицима са књигама на норвешком и енглеском, мојим говорним језицима, али ипак удаљена од оба” (Enger, 2024: 5). Уводне речи најновијег романа савремене норвешке ауторке Сесилије Енгер јесу попут реченице Сезаме, ошвори се: „Бројне одлике карактеришу ове инаугуралне тренутке. Склони су томе да буду изненадни или провалнички.” Ничеанска опијеност књижевношћу где се „задовољство и бол удружују” (Hillis

Miler, 2017: 35, 37) доследно је уприличена у густом ткању романа *Минути ћутања* (2024) чија привлачност не јењава до самог краја.

Главна јунакиња Оста Петерсен-Купер у седамдесетој години живота доживљава мождани удар који за последицу има аномијску афазiju, говорну апраксију, специфични поремећај већ стечених језичких способности, те Оста није у стању да из себе извуче речи на енглеском, језику којим се служи скоро читавог свог животног века, већ постаје приморана да се окрене норвешком, језику свог детињства. Кроз овако постављен иницијални „заплет”, роман бива премрежен многим питањима: идентитет и језик/глас/именовање/речи; прошлост и сећање; старост – младост; физичке/психичке болести – здравље; љубав и одсуство љубави; наслеђене и стечене особине; (не)могућност промене човековог карактера; љубомора, себичност, бес, пакост, зависност, обмана, издаја, деструктивност, сажалење; брижност, нежност, блискост, снага; говор – тишина/ћутање/немост; страхови и фројдовски механизми потискивања; тело, умртвљеност, недостатак, додир, губитак; брак и улога жене; комуникативност и превођење; неисказивост осећања/мисли; породични, родитељски, пријатељски и љубавни односи. Овим се, међутим, тематско-мотивски комплекси романа не исцрпљују, јер Енгер неретко говори о суштинској граничности афективних и других стања.

Мождани удар је управо то – „удар” на ум и тело, синкопа, рез, пукотина, расцеп, ход по ивици свести, поскок у игри живота и смрти који ће оголити неистражене пориве и страхове јунакиње која се пред оком читаоца претвара у антијунакињу, премда заточену, зависну, озлојеђену, дезинтегрисану, изобличену у бескрајној агонији покушаја да се изрази:

Посћала сам ѿоуш исћисаној лисћа ѿаира ѿо коме се ћискају збијене речи и смислен зајис, који је ћреклољен и сћављен у ћей ѿанћалона. А онда је несрећним случајем до-сћео у машину за веш. После ћоћа су ме осушили, исћресавијали, зћужвали и ушћиркали. Али ћада су речи ѿосћале нејасне, нечићљиве и бесмислене. (Enger, 2024: 6–7)

Ако по страни оставимо албахаријевску врсту невере у језик уопште,¹ Енгер маестрално приказује сав узалудан напор Осте Купер да себе артикулише и задржи свој претходно стечени идентитет, док јој се речи опирау:

Насћавила сам да најћуцам речи, као да су сней који желим да уобличим у ћрејознаћљиву фићуру, али имам само два комадића ућља и шарћареу. [...] Ово је ћре ѿомирљива кон-сћашаћја: да речи и реченице осћају сћушане, заробљене у мени, ѿоуш заћоченика. Унућра су шечне и ѿојмљиве, мисли су ми бисћре, али ѿовор је ћранични ћрелаз са висо-ким оћрадама и богљикавом жицом. (2024: 159–160)

Ослањајући се на идеју да је језик по својој природи метафоричан, ауторка романа показује на које су све начине људи и иначе заробљени у колоплету речи, реченица, осећања и уверења, који се често свде на несаопштиве исказе или гротескно смешна гестукулирања. Док сугерише да је и без физичко-менталног недостатка било које врсте језиком готово немогуће објаснити живот, Енгер потапа своју јунакињу у дословно ћутање и присиљава је да пише, чиме се питање говора и тишине вишеструко осветљава: како говорити о сопству осим као збиру нејасних фрагмената из прошлости и садашњости, како разумети избор ћутања као методе борбе против чинова неправде, како разазнати истину сопственог живота у мору неразговетних импулса и догађаја. Оста је сведена на терет мужу Томасу,² некакву бесловесну масу, неразговетну старицу која ни сама не може да призове ранију себе:

Сада ѿосмаћрам фотћоћрафију на ћисаћем сћолу, ону на којој носим беж сако. Да ли се сећам ко је она? Како је било бићи она? И да и не. Тешко је замислићи какав је неко ко није ћроживео чећири наредне деценије. Та која ме ѿосмаћра из Рима, била је ја, али исћо-времено и друћа особа. (2024: 39)

Такозвани „ми од раније” јесу неки људи који се зову као ми, личе на нас, али за које нисмо сигурни да и даље постоје. Наша су бивша сопства, у ствари, налик аветима, која повремено зуре у нас мутним очима. Сећање је увек извитоперавање, попуњавање празнина, читање и тумачење. Прошлост је, како каже јунак Јан Ковалски, Отин логопед, „попут трепераве лампе” (2024: 60), док, с друге стране,

¹ „Ниједан опис ионако не може да буде целовит; сваки глас је ионако нем” (Албахари, 2017: 57).

² „Томас је руком одагнао моју реченицу, као да тера неког инсекта” (Enger, 2024: 142).

„навире попут плиме” (2024: 101). Уз помоћ Ане Кнутсен – младе неудате жене унајмљене најпре да је извуче из депресије тако што ће с њом говорити на норвешком, а после можданог удара и преводити је непосредном окружењу – Оста покушава да вербализује своје затомљене мисли, и исписује причу свог живота за рачунаром, све више се губећи у нитима и тако замршеног клупка међуљудских односа:

Али шта је заправо почешак било чеја? Увек ћоштоји нешто иза, или ћомало ћо сћрани оноћа што се дешава. Нешто што јони мисао ка грутој мисли, доћаћај који ћокреће сећање, лаж која се прећвара у исћину. Осећање које исувише нарастће и ућуши груто осећање. Сага више ни сама не знам шта је сћара ћрича, или најроћив толико нова да се одвија у шренућку док ћишем. (2024: 162)

Не знајући ни сама за кога пише, али сигурна да „човек жели да буде видљив у написаном”, јер „као да нисмо ни постојали ако иза себе не оставимо име” (2024: 61, 90), Оста улази у дубине сопственог памћења и призива, међу осталима, сећања на мајку Енгер, оца Пера Петерсена, полубрата Нилса, наставницу норвешког из Гимназије Ранвејг Фолкестад, једног професора књижевности Дунајскиса, који сви заједно плету мрежу једног живота препуног осећања ускраћености, обманутости, озлојеђености, недостатка љубави, растућег беса, неистражених или потиснутих емоција, и коначно, страха од смрти (в. Јалом, 2015). Као по обрасцу да је „снажна склоност ка агресији неодвојива од снажног осећања љубави” (Freud, 2003: 113),³ Оста сваљује кривицу на мајку због одсуства топлине, на оца који јој није поверио породичну трговачку радњу, на мужа због којег је жртвовала замишљену каријеру како би он могао да се развија као дипломата, на наставницу која јој је отворила свет књижевности и којој се коначно подмукло осветила за наводну издају. Вечито гладна пажње, она с временом изневерава све око себе, робујући некој чудној врсти нарцисоидности која јој замагљује ум и срце. Ни у туђе чинове доброте Оста не верује. Себичност, љубомора, пакост, злурадост и иритабилност постају њена стална обележја, у старости само појачана.

Осту изнова издаје сопствено тело: мислила је да није могла да затрудни (док је, заправо, Томас тај који није могао да има децу), престала је да прича,⁴ наследила је „помало велике руке, са чворнатим зглобом на малом прсту”, постала је „тром и порозан стари скелет”, „грозна бабускера”, саможива, бесна и огорчена (Enger, 2024: 50, 165, 36). Опадање снага у старости додатно је наглашено новонасталим околностима: „Понижавајуће дуго сам се упињала да формулишем реченице” (2024: 88); „Покушала сам да се приберем, да се понашам као достојанствено људско биће, а не да млатарам рукама и производим стране, бесмислене звукове” (2024: 147); „Али била сам бесловесна и стидела сам се гласова који су ми излазили из уста” (2024: 148). Остино тело приказано је као текст који се распарчава на појединачне органе (језик, грло, очи, мозак, руке, ноге), или пак (дис)функције (тахикардија, отежано дисање, роптање, депресија, лудило, умртвљеност, умор, сексуална устрепталост,

³ Преводи извода и цитата из литературе припадају ауторки рада осим у случајевима где је у списку литературе наведен већ доступан превод.

⁴ „Одсеците га! Он је прави издајник!” (2024: 45).

жаловост). Уз то, старост је немоћна пред здравом младошћу, те Оста од Ане потпуно зависи, премда то невољно признаје. Лица изједначеног са застрашујућом маском или гримасом, Ости се гади сопствена нашминкана слика у огледалу.

Томас своју жену не успева да „избави из окова њеног дисхармоничног детињства” (2024: 115). Заглушујући звук водопада и поглед на понор на њиховом меденом месецу антиципација су провалије коју је њихов брак доживео. Од плеса, треперавих додира и разговора остале су размирице, неповерење и „истрајност” (2024: 149), сажети у визуелној метафори „пукотина које су почеле да се назире на плафону” којима се нико није бавио (2024: 27). Оста је центар сопствене вредности упорно тражила у другима, и није је налазила. Као тинејџерка изабрала је ћутање с оцем и мајком како би их казнила за (умишљени?) мањак љубави, потом је раскринкала наставницу која јој је открила чудесне светове књиге,⁵ правила се да не види избеглице рата у дворишту своје куће док је напољу тутњала олуја, сакрила је од мужа да је сазнала за његову љубавницу Жуману Гобран у Каиру, као и за књигу његове бивше девојке Џени Стоун *The Lightning Language*, и није му признала да заправо никада није била у стању да напише роман. Јасно је да њена кратка прича “The Teacher” за коју је својевремено добила награду не говори о Ранвејг. У писму жирија, писало је следеће: „Ганула нас је љубомора и мржња уперена ка самој себи” (2024: 42). Док се Ана купа у светлости, Оста по сопственом признању подсећа на туробну јесен: „Новембар у Варшави је суров, сив и надвијен тешким облацима. Он не садржи боје, нити лишће које лагано опада са дрвећа, није јасан и свежег даха. Он је попут мене” (2024: 65). Јесења суморност претвара се у безнадежност још онда када се кобила Фреја, утешна замена за људски загрљај, утопила у хладној води: „Након тога су ми замрзли и мозак и тело, остала сам да стојим и зурим у мрак” (2024: 60).

Прва успомена Осте Купер јесте очеве противљење да ода почаст, минут ћутања, човеку кога није поштовао. После те сцене, „сунце је замакло иза високог дрвећа у парку” (2024: 25). Насупрот томе, прва успомена Ане Кнутсен чува животворну светлост: „Будим се и видим сунце које ми обасјава кревет” (2024: 32–33). У складу са симболиком сунца код Грка да „бити жив значи видети сунце” (Ferber, 2007: 209), Ана изнова окреће лице ка сунцу, или пак жели да се прошета по пролећном сунцу, због чега светлост постаје „гоплија” (Enger, 2024: 95). При првом можданом удару, Оста успева да прозбори да је „сунце заслепљује” (2024: 6); при другом, њено тело и сунце метафорички су распарчани. Завршница романа прави је пример приповедачке мајсторије савремене европске прозе:

Жуђи сунчеви зраци надиру кроз њорозе данске дневне собе. На њогу се оцрђавају два широка, златашта њравоујаоника. Сјушћам се на колена, на осветљену њовршину, њолако и мукошрѡно. Појућ сћарице. Најокон лежем на шраку саћкану од сунчеве

⁵ О импликацијама књига које се у роману помињу у различитим контекстима могло би се на широко говорити, што превазилази оквир овог рада: *Новела о шаху*, Ш. Цвајг; *Злочин и казна*, Ф. Достојевски; *Авећи*, *Дивље њајке*, Х. Ибсен; *Глаг*, *Викћорија*, К. Хамсун; *Смрћ у Венецији*, Т. Ман; *Ка свећѡнику*, В. Вулф; *Демѡјан*, Х. Хесе; *Песма о црвеном рубину*, *Ласо око ѡсѡђе Луне*, А. Микле; *Тунел ѡред шобом*, А. Глејзер; *Кући*, *људима*, Г. Хофмо; *Легени дворац*, Т. Весос; *Дрвеша раги*, К. Боје; *Крисћина Лаврансова*, С. Ундсет; *Људи из Хелемира*, А. Скрам; *Саѡа о Јесћи Берлинѡу*, С. Лагерлеф.

свєтлостѣи. Можда се Ана одселила. Али Томас долази са ѿлавим јасѣуком. Пошѣура ѿа исѣод моје ѿлаве. Заѣим леже на ѿод ѿред мене, ѣакође усѣореним ѿкрєѣшима. Гледам ѿа, док ѣако лежи у друѣом ѿравоуѿаонику. (2024: 166–167)

Оста никада није била обасјана сунцем, али је успела да заличи на лирски глас Дучићеве песме „Крила”: „Витлати се као омађијан соко, / И умрети, сјајан, у сунчаном кругу” (1998: 196).⁶ Оста умире претходно успевши да легне на траку саткану од сунчеве светлости, чиме јој Сесилије Енгер прашта, а читаоце враћа на питање осујећености снова – губитка језика, идентитета, и света.

Прва реченица коју Оста изговара после дужег периода ћутања у кући више је него сугестивна: „Да, хвала, умирем од глади” (Enger, 2024: 57). Њом се, заправо, главна јунакиња романа *Минуѣ ћуѣања* доводи у везу са Хамсуновим јунаком опијеним од глади, „немилосрдно позваним у живот, у људску беду” (2017: 58). Његове реченице могла је и Оста да изговори: „Моја душа почела је да трули, у њој су ницале црне гљиве, које су се множиле и шириле све више” (2017: 46); „Улице су блистале од кише која је тог јутра пала, над градом је висило тешко и ниско небо, и нигде није било ни зрака сунца” (2017: 34). Хамсунов јунак, урођен у бујицу светлости док лежи у парку на клупи, сада добија свој женски пандан, чије су речи остале затомљене у телу, спутане језиком, изгубљене у преводу. И ту ниједна Ана Кнутсен не може да помогне.

ИЗВОРИ:

- Албахари, Д. (2017). *Проза о ѿрози: фраѿменѣи о краѣкој ѿричи*. (Д. Бабић, прир.). Сомбор: Градска библиотека „Карло Бијелицки”; Вељкови дани.
- Дучић, Ј. (1998). *Лирски круѣови*. (И. Негришорац, прир.). Београд: Завод за уѣбенике и наставна средства.
- Хамсун, К. (2017). *Глаг*. (М. Михајловић и Ф. Ригонат, прев.). Београд: ЛОМ.
- Enger, S. (2024). *Minut ćutanja*. (В. Maksimović, прев.). Београд: Albatros plus.
- Ferber, M. (2007). *A Dictionary of Literary Symbols – Second Edition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Freud, S. (2003). *An Outline of Psychoanalysis*. (Н. Ragg-Kirkby, trans.). London: Penguin Books.
- Hilis Miler, Dž. (2017). *O književnosti*. (N. Marković, прев.). Београд: Službeni glasnik.
- Jalom, I. (2015). *Gledanje u sunce: prevazilaženje užasa od smrti*. (N. Mrdak i S. Božović, прев.). Београд: Psihopolis.
- Selimović, M. (2022). *Derviš i smrt*. Београд: Vulkan izdavaštvo.

⁶ Захваљујем се Бојани Максимовић, преводитељки романа *Минуѣ ћуѣања*, на овој асоцијативној спони.